

OŚRODEK DOKUMENTACJI
ZABYTEKÓW W WARSZAWIE

KARTA EWIDENCYJNA ZABYTEKÓW
ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

Ł

M

N

O

P

R

S

T

U

W

X

Y

Z

NR 38

1. Obiekt

Kościół parafialny p.w. Św. Wawrzyńca

2. Czas powstania

kon. XVII w. – poł. XVIII w.
przebudowa O. Sosnowskiego
1927 r.

3. Miejscowość

WARSZAWA

11. Zdjęcia, rzut, przekrój, sytuacja, orientacja

plan miasta 1:10 000
podkład geod. 1:500 (pomniejszony ok. 1:2500)

4. Adres

ul. Wolska 140 a

nr hipoteczny KW [redacted] nr działki 16 w obrębie 6-07-12

5. Przynależność administracyjna

województwo.....MAZOWIECKIE

dzielnica.....WOLA

6. Poprzednie nazwy miejscowości

WARSZAWA

7. Przynależność administracyjna przed I VI 1975

województwo.....WARSZAWSKIE

powiat.....WARSZAWSKI

8. Właściciel i jego adres

Rzymsko-Katolicka Parafia św. Wawrzyńca
Ul. Wolska 140a

9. Użytkownik i jego adres

Rzymsko-Katolicka Parafia św. Wawrzyńca
Ul. Wolska 140a

10. Rejestr zabytków

Nr ~~622~~ ⁶¹¹ data 1965 r.

Styl: późny barok, klasycyzm

Autorzy: kon.XVII w. nieznany, poł. XVIII w.

przebudowa -Joachim Daniel Jauch, 1838 r.

przebudowa na cerkiew- Adam Idzikowski, 1916-1927

r. przebudowa na kościół katolicki – Oskar Sosnowski.

Historia:

Historia powstania kościoła a później również parafii św. Wawrzyńca sięga przełomu XII i XIV w. oraz związana jest z początkami wsi Wielka Wola Warszawska. Lokalizacja kościoła zachowana do dnia dzisiejszego związana była z wyznaczeniem ścisłego centrum wsi oraz przebiegu i skrzyżowaniu w tym miejscu szlaków komunikacyjnych i handlowych biegnących bezpośrednio do Warszawy. Pierwszy, drewniany kościół noszący wezwanie św. Wawrzyńca powstał prawdopodobnie w latach 1399-1406. Był to kościół filialny parafii kościoła św. Jana w Warszawie. W 1611 r., za sprawą biskupa Andrzeja Opalińskiego kościół otrzymuje parafię oraz prawo do założenia cmentarza na terenie przykościelnym. Z wizytacji kościoła z 1603 r. wiadomo, iż był to kościół nadal drewniany, określono go dodatkowo jako stary, szczupły i pokryty tarciami. Podczas potopu szwedzkiego w 1656 r. kościół był doszczętnie spalony i w 1660 r. odbudowany z drewna. W 1695 r. rozpoczęto budować w tym miejscu murowaną świątynię p.w. św. Wawrzyńca i św. Stanisława bp. Inicjatorem budowy był biskup Mikołaj Popławski, dziekan kolegiaty warszawskiej z funduszy królowej Marii Kazimiery Sobieskiej. Jednak z powodu śmierci króla budowa nie została ukończona i przez szereg lat w stanie surowym (pozbawiony okien i drzwi) niszczał. Dopiero w 1752 r. rozpoczęto prace nad dokończeniem budowy, którą rozpoczął architekt **Joachim Daniel Jauch** – ówczesny dyrektor królewskiego urzędu budowniczego. Z wcześniejszej inwentaryzacji wiadomo, że była to budowla na planie prostokąta, jednonawowa, orientowana. Ściany wewnętrzne i zewnętrzne nosiły ślady podziałów przez lizeny, pilastry i osiem wysokich okien. Dach zwieńczony był wieżyczką. Odbudowę tą przeprowadzono w dwóch etapach.

c.d. zał. Nr 1

Sytuacja: kościół położony jest na działce o powierzchni 1,4 ha w obrębie Reduty Wolskiej u zbiegu ulic Wolskiej i Redutowej. Budowla wolnostojąca, orientowana z fasadą od strony zach. usytuowaną prostopadle w stosunku do ul. Wolskiej.

Materiał, konstrukcja: kościół o ściennie-filarowym układzie konstrukcyjnym, ściany ceglane, otynkowane /tynki cementowo-wapienne/, sklepienia kolebkowe z lunetami, wsparte na masywnych gurtach, więźba dachowa drewniana płatowo-kleszczowa, pokrycie dachu blachą miedzianą, stolarka, posadzka, posadzka marmurowa (biało-czarna szachownica).

Rzut: kościół jednonawowy, pięciooprzęślowy na planie wydłużonego prostokąta, z trójbocznie zamkniętą partią prezbiterium od strony wschodniej rozbudowaną o prosto zamkniętą część parterowej zakrystii. Ostatnie przęsła prezbiterium i chóru muzycznego mają od strony wnętrza półkoliste zamknięcie.

Bryła: zwarta, jednokondygnacyjna (podziały blend na zewnątrz sugerują istnienie dwóch kondygnacji), osadzona na wysokim cokole nakryta dwuspadowym dachem z sygnaturką od str. zachodniej. Sygnaturka oparta jest na czterobocznej podstawie i urozmaicona jest bocznymi spływami wolutowymi na narożach. Od wschodu do prezbiterium dobudowana mała, parterowa zakrystia zamknięta dachem dwuspadowym.

Fasad: Jednokondygnacyjna, jednoosiowa wsparta na wysokim, dwustopniowym cokole, spięta parami pilastrów tokańskich o stosunkowo szerokim rozstawie, podtrzymujących belkowanie zwieńczone profilowanym gzymsem koronującym i partią trójkątnego szczytu. Dwuskrzydłowe, drewniane drzwi wejściowe osadzone zostały w głębokim, nieznacznie odchylającym się na zewnątrz rozglifieniu ujętym profilowanymi obramieniami zamkniętym trójkątnym szczytem poprzedzonym pasem fryzu. Ponad naczółkiem usytuowana została prostokątna płycina oraz zamknięty łukiem odcinkowym otwór okienny, głęboko rozglifiony, ujęty profilowanymi obramieniami. Okno gęstoszprowane, szczeblinowe.

Elewacja pn. i pd.: czteroprzęśłowa, rozdzielona parzystymi lizenami z wyjątkiem przęsła przylegającego do fasady gdzie w miejscu lizen zastosowano pilastry tokańskie. Ponad cokołem zastosowano dwukondygnacyjny podział elewacji (pomimo jednokondygnacyjnego wnętrza). Dolną kondygnację stanowią blendy okienne o profilowanych ramach zakończonych łukiem odcinkowym, natomiast wyższą kondygnację, z wyjątkiem przęsła przy fasadzie gdzie zastosowano blendę, akcentują otwory okienne analogiczne formalnie do tego zastosowanego w partii fasady. W ostatnim przęsle elewacji pn. w partii cokołu przebito dodatkowy otwór drzwiowy (drzwi jednoskrzydłowe) natomiast w pierwszym przęsle elewacji południowej istnieje ślad po zamurowanym otworze drzwiowym. Na elewacji południowej w partii cokołu znajdują się wmurowane dwie tablice pamiątkowe.

Prezbiterium: trójboczne, zaakcentowane na narożach pilastrami tokańskimi, podzielone podobnie jak elewacje na dwie kondygnacje, które wypełniają blendy okienne: w elewacjach bocznych stanowią je półkoliście zamknięte profilowane ramy ponad którymi umieszczono eliptyczny medalion, w elewacji wschodniej półkoliście zamknięta blenda (niższa od pozostałych ze względu na kalenicę dachu zakrystii) oraz blenda zamknięta łukiem odcinkowym. W obrębie ścian bocznych prezbiterium w partii cokołu przebito dodatkowe otwory okienne, od strony północnej umieszczając dodatkowo wejście do zakrystii poprzedzone prostym biegiem schodów. Wysunięta przed prezbiterium, prosto zamknięta część zakrystii posiada w ścianie szczytowej trójskrzydłowy otwór okienny. W tympanonie trójkątnego szczytu przebito okullus.

Wnętrza: rozdzielone pięć przęseł filarami akcentowanymi parami połączonych pilastrów kompozytowych o kanelowanych trzonach osadzonych na wysokich cokołach. Pilastry dźwigają pełne belkowanie urozmaicone ząbkowaniem oraz kimationem jońskim i zamknięte wydatnym, profilowanym gzymsem wieńczącym wspartym na kroksztynach.

C.d. zał. 2

14. Kubatura	15. Powierzchnia użytkowa	16. Przeznaczenie pierwotne	17. Użytkowanie obecne
4 800 m ³	470 m ²	sakralne	sakralne
18. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja (po 1945 r.) 1945 r. powojenna odbudowa kościoła wg planów i pod kierunkiem architekta Feliksa Kanclerza i architekta Stanisława Marzyńskiego (w ostatnich dniach powstania stracił dach z sygnaturką i sklepienia). Wnętrza zachowane, pozostawiono w stylistyce klasycystycznej, nadanej w okresie międzywojennym, w prezbiterium wprowadzono klasycystyczne polichromie wykonane przez Barbarę Dega. 1957 r. wymiana pokrycia dachowego-dachówki karpiówki na blachę miedzianą 1971-1972 remont wnętrza kościoła (stiuki, remont malarski, złocenia)		19. Stan zachowania(fundamenty, ściany zewnętrzne, ściany wewnętrzne, sklepienia, stropy, konstrukcje dachowe, pokrycie dachu, wyposażenie i instalacje) Widoczne zawilgocenia i spękania murów elewacji (partie cokołowe oraz gzymsu wieńczącego). Liczne ubytki oraz łuszczenie się tynków.	
20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie Renowacja elewacji świątyni oraz wprowadzenie izolacji przeciwwilgociowej w części przyziemia.			

21. Akta archiwalne i źródła ikonograficzne (rodzaj, numer i miejsce przechowywania)

Akta Urzędu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków :
-Zdjęcia Archiwalne WOSOZ
Dokumentacja parafialna

23. Uwagi różne

24. Opracowanie karty ewidencyjnej

tekst.....mgr Norbert Piwowarczyk

plany, rysunki.....(przygotował).. mgr Norbert Piwowarczyk

fotografie..... mgr Norbert Piwowarczyk

miejsce przechowywania negatywów.....u autora

KARTA PO WYPEŁNIENIU PODLEGA OCHRONIE NA PORSTAWIE PRZEPISÓW PRAWA AUTORSKIEGO

22. Bibliografia

ks. A. Luft, *Przewodnik po kościołach dawnych przedmieść Warszawy*, Warszawa 1980.
P. Paszkiewicz, *Pod berłem Romanowów. Sztuka rosyjska w Warszawie 1815-1915*,
Warszawa 1991.
K. Murawski, *Leksykon wolski*, Warszawa 1997.
Dzieje Woli – praca zbiorowa, Warszawa 1974.

25. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

26. Załączniki

3 załączniki

WKŁADKA DO KARTY EWIDENCYJNEJ ZABYTKÓW ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA
ZAŁĄCZNIK NR 1

1. Miejscowość	Warszawa	5. Obiekt (nazwa jak w karcie)	6. Zawartość wkładki (nazwa materiału uzupełniającego)
2. Dzielnica:	Wola	Kościół parafialny p.w. Św. Wawrzyńca	c.d. rubr. Nr 12 historia obiektu
3. Województwo	MAZOWIECKIE		

Pierwszy etap zakładał zachowanie dawnej architektury, wyremontowano dach z sygnaturką, we wnętrzu dodano nowe sklepienia. W drugim etapie rozpoczętym w 1753 r., który prowadził następca Jaucha po jego śmierci – architekt **Jan Fryderyk Knöbel**, dokonano szereg zmian w tym orientacja kościoła, architektura ścian i wystrój. W trójdzielnym prezbiterium zaaranżowano trójkondygnacyjną fasadę z wież pośrodku, naroża ścian zaakcentowano pilastrami. Na osi środkowej zlokalizowano główne wejście i powyżej otwory okienne, w osiach bocznych zlokalizowano nisze zawierające rzeźby. Ściany boczne otrzymały dwa rzędy okien. Brak wiadomości na temat nowego wystroju kościoła, gdyż w koń. XVIII w. świątynia została ponownie zniszczona i nie zachowały się żadne elementy barokowego wystroju. Zmiana orientacji kościoła i przebudowa drugiego etapu związane były z chęcią zaadaptowania kościoła jako część założenia pałacowo ogrodowego Henryka Brühla – ministra saskiego (inicjały Brühla znalazły się w dekoracji nad głównym wejściem do kościoła jeszcze podczas pierwszego etapu prac). Drewniana rezydencja stanowiła miejsce postojudo przyjmowania gości przybywających do Warszawy i letnią rezydencję do końca XVIII w.

Dalsze losy kościoła związane były z walkami narodowo-wyzwoleńczymi Polaków. Lokalizacja kościoła na skraju pola elekcyjnego przy trakcie komunikacyjnym na zachodnim przedpolu Warszawy była odpowiednia do stworzenia w tym miejscu linii obrony. Pierwsze wały ziemne wokół kościoła wzniesiono w czasie insurekcji kościuszkowskiej w 1794 r. Kościół znalazł się wówczas wewnątrz działu obronnego jako jedyna budowla murowana, służąc za schron. Bohatersko walczył tu oddział majora Lipnickiego, który otoczony przez wojska pruskie zmuszony był skapitulować. Na skutek działań militarnych kościół zostaje zniszczony a pałac wraz z założeniem ogrodowym bezpowrotnie zrujnowane.

Odbudowa kościoła przeprowadzona w latach 1807-11 na krótko nadała mu charakter klasycystyczny. W 1831 r., podczas powstania listopadowego kościół został włączony w największy szaniec obronny Woli oznaczony nr 56. Szczególnie tragiczny okazał się przyparty 6 września 1831 r. szturm wojsk rosyjskich pod dowództwem gen. Paskiewicza. Żołnierzy poległych po obu stronach w tym legendarnego gen. Józefa Sowińskiego pochowano na terenie wokół kościoła.

Dalsze losy kościoła oraz reduty noszą piętno represji carskich po powstaniu. W 1834 r. z rozkazu cara zniesiono parafię rzymsko-katolicką i utworzono parafię prawosławną z przemianowaniem kościoła na cerkiew. Dla podkreślenia triumfu militarnego i moralnego, cerkwi nadano wezwanie Matki Boskiej Włodzimierskiej, na pamiątkę patronki dnia zdobycia reduty. Z rozkazu cara nie dokonano zmian w architekturze kościoła, jak to zwykle odbywało się w przypadku pozostałych świątyń katolickich choć plany przebudowy autorstwa rosyjskiego architekta Konstantego Thona były gotowe. Pole reduty przeznaczono na nowy cmentarz prawosławny. Adaptacja wnętrza kościoła na cerkiew odbyła się w marcu 1838 r. po zatwierdzeniu osobiście przez cara projektu **Adama Idzikowskiego**. Zachowano wówczas saską orientację kościoła, zamurowano większą część okien i skuto dekoracje. Wykonano nowe sklepienia oparte na ośmiu kolumnach i zdobione rozetami. W ściany wmurowano 12 łuf armatnich z kulami a z elementów uzbrojenia wykonano część wyposażenia ruchomego. W 1845 r. na ścianach umieszczono sześć posrebrzanych płyt upamiętniających bitwy i poległych (płyty z napisami w jęz. rosyjskim przechowywane są przez obecnego księdza proboszcza). Z typowego wystroju cerkwi wprowadzono ikonostas, składający się z 21 ikon malowanych na płótnie. Autorem projektu był Idzikowski a całość wykonana w 1841 r. przez Konstantego Hegla i snycerzy T. Czajkowskiego i J. Lindnera. Wystrój ten był wzbogacony przy okazji remontu przeprowadzonego w 1901 r. pod kierunkiem architekta diecezjalnego Włodzimierza N. Pokrowskiego. Cmentarz w poł. XIX w. został powiększony o północne tereny i obwiedziony wałem na kształt reduty.

W 1915 r. w wyniku działań wojennych całe duchowieństwo prawosławne opuściło Warszawę, tak że do 1919 r. parafia prawosławna przestała całkowicie istnieć. Cerkiew oraz cmentarz nie utrzymywane, bez żadnego ogrodzenia i ochrony popadły w ruinę. W 1916 r. rozpoczęła się kampania Towarzystwa Przyjaciół Woli o odzyskanie kościoła. Parafia św. Wawrzyńca powróciła ostatecznie w 1923 r. Postanowiono wówczas o przebudowie świątyni w formy jakie posiadała w chwili budowy pierwszego murowanego kościoła za czasów króla Sobieskiego. **Prace przy przebudowie prowadzone w latach 1916-27 według projektu architekta Oskara Sosnowskiego** przywróciły orientację kościoła, przedłużono nawę i dodano przy prezbiterium zakrystię. Wystrój wnętrz zachowano w stylu późnego baroku i klasycyzmu.

Dyskusje trwały również w sprawie utrzymania cmentarza prawosławnego, ostatecznie w 1920 r. teren kościoła rzymsko-katolickiego został wydzielony i odgradzony a zabytkowe grobowce przeniesione w pobliże wybudowanej w 1903 r. na terenie cmentarza cerkwi p.w. św. Jana Lestwiczyna (obecnie św. Jana Klimaka).

c.d. verte

W okresie II wojny światowej a szczególnie podczas Powstania Warszawskiego teren reduty wolskiej oraz przyległego parku im. gen. Sowińskiego (data założenia 1937 r.) stał się miejscem licznych walk, rzezi i masowych mogił ludności cywilnej z terenów całej Warszawy. Kościół po podpaleniu w ostatnich dniach powstania stracił dach z sygnaturką i sklepienia. Zaraz po wojnie przeprowadzono odbudowę wg planów i pod kierunkiem architekta **Feliksa Kanclerza a po jego śmierci przez architekta Stanisława Marzyńskiego**. Wnętrza zachowały nadaną w okresie międzywojennym stylistykę, w prezbiterium wprowadzono klasycystyczne polichromie wykonane przez Barbarę Dega.

Poszerzenie ulicy Wolskiej oraz przebudowa linii tramwajowej spowodowała uszczuplenie terenu wokół kościoła.

Kościół św. Wawrzyńca na Woli jest szczególnym obiektem zabytkowym łączącym w sobie wartości jako miejsca szczególnych walk, represji i propagandy, oraz dzieła architektury i budownictwa, którego mury kształtowane były od końca XVII w.

kościół, przebudowany na cerkiew M. B. Włodzimierskiej, (Adam Idzikowski 1838)

Wkładkę założył:..... Norbert Piwowarczyk lipiec 2003 r

WKŁADKA DO KARTY EWIDENCYJNEJ ZABYTKÓW ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA**ZAŁĄCZNIK NR 2**1. Miejscowość **Warszawa**2. Dzielnica: **Wola**3. Województwo **MAZOWIECKIE**

5. Obiekt (nazwa jak w karcie)

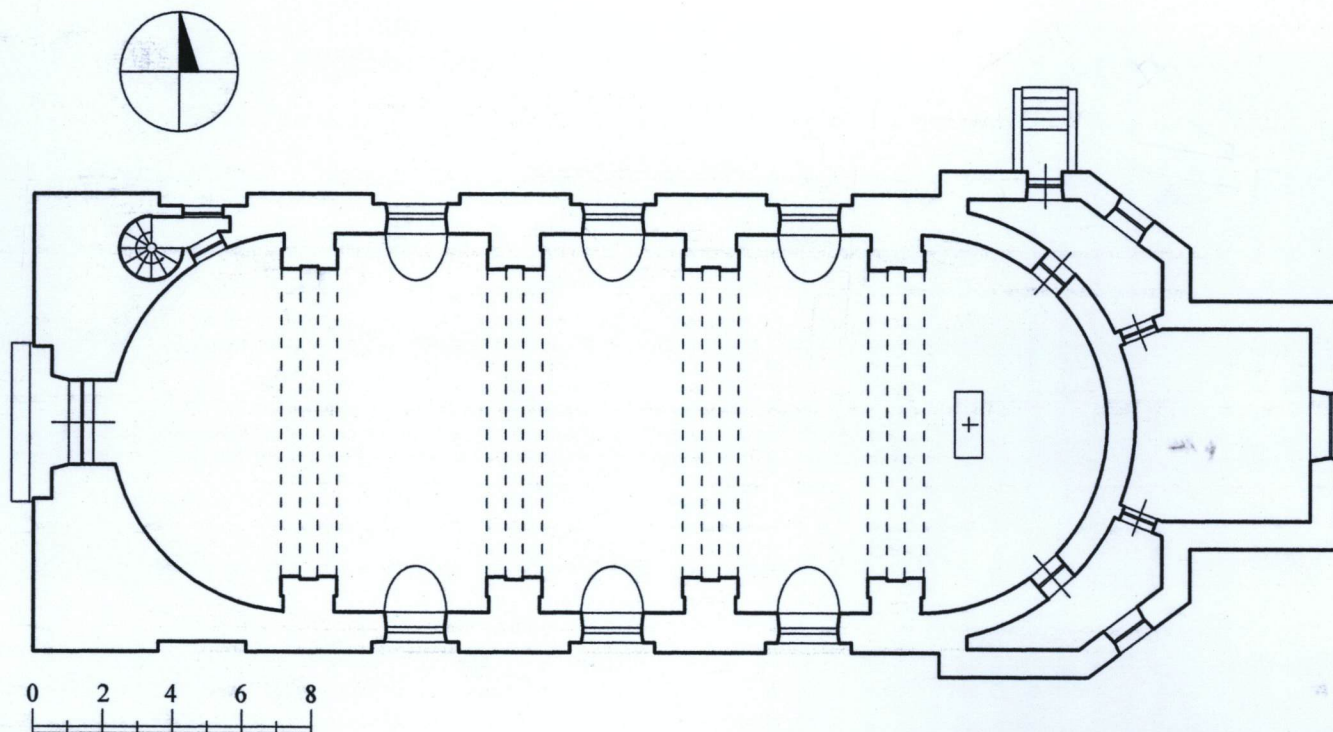
**Kościół parafialny p.w. Św.
Wawrzyńca**

6. Zawartość wkładki (nazwa materiału uzupełniającego)

c.d. rubr. 20 (opis), plan, zdjęcia

Na przedłużeniu filarów zaprojektowano masywne gurdy urozmaicone parami lizen. Sklepienie kolebkowe z lunetami ozdabiają wieloboczne kasetony zastosowane również w konchowym przykryciu prezbiterium (nieco gęstszy rozstaw kasetonów).

Empora muzyczna na wysokości pierwszego przęsła wsparta na wydatnych konsolach poprzedzona została ślepą balustradą tralkową. Półkoliście zamknięte prezbiterium podwyższone zostało o jeden stopień w stosunku do pozostałej części kościoła. Po obu stronach prezbiterium znajdują się przejścia do pomieszczeń zakrystii w profilowanych kamiennych oprawach zwieńczonych prostym gzymsem naddrzwiowym. Drzwi płycinowe.

Instalacje: elektryczna, c.o.**Wysokość:** 19 m do gzymsu wieńczącego

1. Elewacja południowa

2. Widok na kościół i Redutę Wolską u zbiegu ul. Wolskiej i Redutowej

3. Elewacja północna

4. widok od str. prezbiterium

WKŁADKA DO KARTY EWIDENCYJNEJ ZABYTKÓW ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA**ZAŁĄCZNIK NR 3**

1. Miejscowość   Warszawa

2. Dzielnica: Wola

3. Województwo   MAZOWIECKIE

5. Obiekt (nazwa jak w karcie)

**Kościół parafialny p.w. Św.
Wawrzyńca**

6. Zawartość wkładki (nazwa materiału uzupełniającego)

zdjęcia

1. widok w kierunku wschodnim na prezbiterium

2. widok w kierunku zachodnim na chór muzyczny

3. prezbiterium

Wkładkę założył:..... Norbert Piwowarczyk lipiec 2003 r

3. ściana północna

1. Widok na zach., główne wejście

2. ściana południowa obraz

M. Wilmanna „Męczeństwo św. Wawrzyńca”

4. ściana południowa